

Izvorni znanstveni članak
UDK 316.653-057.87(497.5):32

Primljen 15. 5. 2003.
Prihvaćen 14. 1. 2004.

Europske demokratske vrijednosti i regionalizam

Elvi Piršl
Filozofski fakultet Pula, Sveučilište u Rijeci
Talijanski odsjek

Dijana Vican
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zadru
Odjel za pedagogiju

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati stavove srednjoškolskih učenika, njihovih roditelja i profesora o nekim europskim vrijednostima. Prihvaćenost pojedinih europskih vrijednosti ispitana je s obzirom na spol, dob, vrstu srednje škole koju pohađaju učenici, školsku spremu roditelja, regionalnu i nacionalnu pripadnost ispitanika. Uzorak čini 2143 učenika srednjih škola, 1027 roditelja srednjoškolaca te 181 profesor. Na temelju dobivenih rezultata može se zaključiti da postoji statistički značajna razlika među učenicima s obzirom na regionalnu pripadnost u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti. Najviši stupanj prihvaćanja iskazuju učenici Primorsko-goranske županije, koji se značajno razlikuju u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti od svojih vršnjaka iz Istarske županije. Učenici starije dobi pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrijednosti za razliku od mlađih učenika. Isto tako, srednjoškolke pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrijednosti u odnosu na svoje muške kolege. Postoji statistički značajna razlika između roditelja muškog i ženskog spola u stupnju prihvaćanja europskih vrednota u korist muških ispitanika, koji pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota od ženskih ispitanika. Na kraju, dobiveni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti s obzirom na spol, dob i nacionalnu pripadnost profesora srednjih škola.

Ključne riječi: vrijednosti, vrijednosne orijentacije, održiv razvoj, politička socijalizacija, politička kultura.

Summary

EUROPEAN DEMOCRATIC VALUES AND REGIONALISM

Elvi Piršl
Faculty of Philosophy Pula, University of Rijeka, Croatia
Italian department

Dijana Vican
Faculty of Philosophy, University of Zadar, Croatia
Department of Pedagogy

The aim of this study was to examine the attitudes of high school students, their parents and teachers towards some European values. The acceptance of certain European values was examined in relation

to subjects' gender, age, type of high school, parents' education, regional and national affiliation. The sample comprised 2143 high school students, 1027 high school students' parents and 181 teachers. The results show the statistically significant difference in the degree of acceptance of European values between students of different regional affinity. Students from the Primorsko-goranska county show the highest level of acceptance, which is statistically different from the one obtained in their peer group from Istarska county. The degree of acceptance is higher in the group of older female students in comparison with younger male students. Furthermore, female high school students show higher degree of acceptance than their male peers. There is a statistically significant difference in the acceptance of European values between male and female parents: male parents show higher acceptance of those values in comparison with female parents. Finally, the results showed no statistically significant difference in the degree of acceptance of European values in regard to gender, age and national affiliation of high school teachers.

Key words: values, value orientations, sustainable development, political socialization, political culture

Uvod

Ujedinjavanje Europe koje je počelo s gospodarski najrazvijenijim zemljama nakon Drugoga svjetskog rata traje i danas. Njegova temeljna obilježja su zajedničko gospodarstvo, jedinstven monetarni sustav, jedinstvena vanjska politika, usuglašenost pravnog sustava s mogućnošću proširivanja na preostale europske zemlje.

Budući da europsko ujedinjenje znači ujedinjavanje nacionalnih država, njihovih kulturnih i etničkih različitosti i interesa, poštivanje različitosti treba postati jedno od polaznih i temeljnih načela suvremenog europskog ujedinjenja. Isto tako, opće prihvaćanje i načela građanskog društva kao polazišta političkog uređenja lokalne, nacionalne i svjetske zajednice usko je povezano s pitanjem *vrijednosnih orijentacija* (Spajić-Vrkaš, 1999, 587 – 588).

1. Određenje pojma vrijednosti i vrijednosnih orijentacija

Pojam vrijednosti do danas nije zadovoljavajuće određen. Većina znanstvenika smatra je da se pojam „vrijednost” ne može definirati u strogom smislu. Naime, on spada u najviše, primarne kategorije koje se ne mogu definirati, jer pomoću njih definiramo druge pojmove (Tanović, 1978, 18). S druge strane, u svakodnevnom govoru pojam vrijednosti ima vrlo neprecizno određenje i najčešće se upotrebljava da upozori na više kulturne vrijednosti života. Isto tako, definirati pojam vrijednosti

samo s aspekta filozofije, sociologije, psihologije, antropologije ili pedagogije bilo bi vrlo jednostrano jer problem vrijednosti nije samo problem jedne discipline, nego ga treba promatrati interdisciplinarno. Naime, kako je problem vrijednosti usko povezan s čovjekom i biti njegove prirode, teško ćemo ovaj pojam uspjeti jednostrano i konačno definirati. Naime, i na pitanje što je zapravo čovjek, koja je njegova prava priroda i bit, nema općevaljane, univerzalne definicije, prihvatljive za sve ljude i vremena, na što pretendiraju ideologija i teologija, a što bi proturječilo biti filozofije kao slobodnog, individualnog duhovnog napora i traganja za istinom i smislom svega, dakle i ponajprije čovjeka i misterija ljudskoga života (Skledar, 1996, 44). Stoga, vrlo suptilno značenje pojma vrijednosti potrebno je staviti u kontekst društvenog odnosa, jer jedino tada će se moći uočiti zašto je takav pojam potreban i u kojem pogledu je koristan za analizu društvenog djelovanja. Činjenica jest da svako društveno razdoblje nasljeđuje određene vrijednosti koje se podvrgavaju vrednovanju i ovisno o tome se prihvaćaju, mijenjaju ili odbacuju. Dakle, društvene vrijednosti nisu nešto stalno i nepromjenljivo, nego su podložne promjenama tijekom povijesti. Ali, isto tako čovjek rođenjem zatječe određen sustav vrijednosti koji tijekom svojeg života prihvaća, mijenja i stvara novi. Na taj način priroda vrijednosti analogna je antropološkoj prirodi čovjeka, jer vrijednosti koje objektivno vrijede u jednom društvu, izražavaju zajedničke potrebe njegovih pripadnika. Naime, kao što nema individue bez društva, tako nema ni individualnih vrijednosti bez društvenih i obratno.

Pojam vrijednosti zauzima važno mjesto u *kulturnoj antropologiji*, budući da je nezaobilazan element brojnih definicija kulture koje pojam vrijednosti smatraju bitnim konstituentom kulture. Značajan doprinos kulturne antropologije proučavanju vrijednosti ogleda se u komparativnim istraživanjima sličnosti i razlika u vrijednosnim sustavima. Tako npr. prema Perottiu (1994) kultura odgovara složenom i međuovisnom ustroju znanja, predodžbi, formalnih i neformalnih pravila, uzoraka ponašanja, vrijednosti, interesa, težnji, vjerovanja i mitova. Govoreći o kulturi i vrijednostima, ne možemo ne spomenuti zanimljiv međuodnos između religije i kulture, koji nam nudi J. Kumpes u svojem radu *Religija, kultura i etničnost*. Prema Kumpesu (1999, 59 – 60) religija, osim što proizvodi organizaciju, odnosno što potiče oblikovanje posebnih zajednica i ustanova, utječe i na oblikovanje kulture, pa se u tom smislu može reći da i sama pripada sferi kulture, a u povijesnoj perspektivi čak je se unekoliko smatra jezgrom kulture. Za religiju u tom kontekstu, osim transcendentnih svojstava, ističe se i njezino društveno značenje, društvena svojstva i sustav vrijednosti što se preko nje utjelovljuju, oblikuju i oživotvoruju u društvu. Dakle, za razliku od prethodnih definicija u kojima je kultura eksplicitno nositelj vrijednosti, ovdje je to religija.

Vrijednosti prema Kluckhohnu (1962) predstavljaju eksplicitna ili implicitna shvaćanja, svojstvena pojedincu ili grupi o nečem poželjnom što utječe na selekciju između mogućih načina, sredstava i ciljeva djelovanja. Ova je definicija slična shvaćanju pojma vrijednosti Ch. Morrisa (1956, u: Vujčić, 1987) koji pojam vrijednosti promatra s tri aspekta, i to s aspekta tendencija ili dispozicija ljudi da preferiraju jednu vrstu objekta više nego drugu (ovdje pojam vrijednosti znači nešto što se jednostavno preferira). Drugi aspekt vrijednosti odnosi se na slučajeve preferencijalnog ponašanja koji su usmjereni anticipiranjem ili predviđanjem posljedica takvog ponašanja (vrijednost je ovdje koncepcija, spoznaja o preferabilnom), dok se treći, posljednji aspekt odnosi na nešto što je pož-

eljno ili preferabilno po sebi (vrijednost je nešto što je samo po sebi kao cilj egzistencije preferabilno). Vrijednosti se ne određuju pomoću onoga što se faktički preferira, nego pomoću onoga što je preferibilno kao takvo. Moglo bi se zaključiti kako sve tri upotrebe pojma vrijednosti imaju zajedničko obilježje, koje se može nazvati *preferencijalnim ponašanjem*.

S psihološkog stajališta opravdano je kao vrijednosti smatrati sve dispozicije koje su usmjerene na ciljeve čije ostvarenje pojedinac veoma intenzivno i kontinuirano želi ostvariti. Za uporabu pojma vrijednosti u proučavanju socijalnog ponašanja, zaslužan je američki socijalni psiholog Rokeach (1973), koji je isticao prednost uporabe pojma vrijednosti jer označava dispoziciju koja je središnja za ličnost, te se ističe dinamičnošću i ekonomičnošću jer određuje znatan dio ljudskog ponašanja. Za Rota (1983) vrijednosti sadržavaju dva bitna obilježja, prvo, da su one dispozicije usmjerene na ostvarenje ciljeva koji su poželjni i vrijedni za čovjeka, i drugo, dispozicije su središnje u strukturi ličnosti čovjeka koje ga snažno i trajno pokreću na određene aktivnosti. Zato želi li se pokazati bit čovjekove ličnosti, treba utvrditi za njega karakteristične vrijednosti.

Krech, Crutchfield i Ballachey (1980) pod vrijednostima podrazumijevaju shvaćanja o tome što se vrednuje kao dobro ili poželjno (npr. sloboda govora), odnosno loše ili nepoželjno (nepoštenje), i čemu, prema uvjerenju pripadnika neke grupe treba težiti i za to se boriti. Činjenica jest da u svakom društvu postoje više ili manje dominantne vrijednosti. Općeprihvaćene vrijednosti predstavljaju društvene ideale koji se postavljaju kao uzori i zadaci pred članove grupe.

Allport-Vernon-Lindzey (1960) smatra da su vrijednosti vjerovanja u skladu s kojima čovjek djeluje putem preferencija. Međutim, budući da postoji velik broj objekata koji mogu psihološki predstavljati vrijednosti za čovjeka, Allport polazeći od filozofsko-antropoloških razmatranja njemačkog filozofa Sprangera razlikuje šest općih vrijednosti,¹ koje naziva *vrijednosnim orijentacijama*.

¹ Kod svakog pojedinca moguće je utvrditi jednu ili nekoliko vrijednosti. Šest vrijednosnih orijentacija jesu: 1. *teorijska* – karakterističan je interes za spoznavanjem istine; 2. *ekonomska* – dominantan je interes za ono što je korisno; 3. *estetska* – karakteristična je težnja za ljepotom i skladom; 4. *socijalna* – nesebična ljubav prema ljudima postaje bitna orijentacija; 5. *politička* – važno obilježje ove orijentacije je težnja za moći; 6. *religiozna* – najvažniji i dominantni doživljaj je osjećaj jedinstva sa svijetom.

Ako vrijednosti razmatramo sa *sociološkog stajališta*, možemo opaziti kako se one najčešće shvaćaju kao manifestacije ponašanja ljudi, odnosno kao kriteriji koje pojedinac primjenjuje i na vlastito ponašanje i na ponašanje u svojoj okolini, u društvu. Haralambos (1989) razmatra vrijednosti unutar normi, navodeći njihovu bitnu razliku koja se ogleda u tome što norme osiguravaju specifične upute za ponašanje u određenim situacijama, a vrijednosti nude općenitije smjernice. Vrijednost jest uvjerenje da je nešto dobro i poželjno. Ona određuje što je važno, dostojno truda i vrijedno zalaganja. Međutim, prema Haralambosu mnoge norme mogu se shvatiti kao odrazi vrijednosti. Niz normi može se shvatiti kao izraz jedine vrijednosti. Tako npr. zbirka pravila i propisa koji reguliraju promet i ponašanje na cesti vodi računa o zaštiti života i zdravlja. Norme koje definiraju prihvatljive načine za rješavanje nekog sukoba najčešće isključuju fizičko nasilje i ubijanje. Zajedničke norme i vrijednosti veoma su važne za normalno funkcioniranje društva. Naime, kada norme, ali i vrijednosti ne bi bile zajedničke, članovi društva ne bi mogli surađivati te bi došlo do nereda ili raspada društva.

Za Gellesa i Levinea (1995) vrijednosti su općeniti, apstraktni ideali o tome što je ispravno, poželjno i vrijedno poštovanja. Iako su vrijednosti općenite kategorije, one nisu stalne, nego su podložne promjenama i na individualnoj razini (kod svakog člana društva), i na kolektivnoj, društvenoj razini. Rjeđe, vrijednosti pokazuju opće zadovoljstvo kulturnim i društvenim životom.

Prema Čuligu, Fanuku i Jerbiću (1982) vrijednosti su društveno-povijesno uvjetovane, relativno stabilne specifične tvorevine i konstituente individualne, grupne ili društvene svijesti koje nastaju iz iskustva i/ili se preuzimaju iz kulture na osnovi potrebe za orijentacijom, reguliranjem i prevladavanjem odnosa prema svijetu koji nas okružuje i prema nama samima.

Tanović (1978, 42) pod vrijednosti podrazumijeva fenomen ljudske prakse, odnos prema ljudskom predmetnom svijetu. Vrijednost je sve što zadovoljava potrebe samorazvoja čovjeka, a ne-vrijednost je sve što sputava realizaciju ljudske biti. Isto tako, vrijednost nije samo svojstvo predmeta, ni svojstvo duha, nego i jedno i drugo, vrijednost nečega i za nekoga, objektivna kvaliteta stvari koju subjektivno doživljava i cijeni. Dakle, specifična vrijednost objekta za subjekt.

Na temelju prikazanih definicija vrijednosti, mogli bismo zaključiti kako sve one sadržavaju neke zajedničke elemente: *stabilnost* (predstavljaju relativno trajnu karakteristiku pojedinca, grupe i/ili društva), *pozitivnost* (odražava se u širokoj skali prihvaćanja, ali nikada u odbacivanju, što nije slučaj sa stavovima), *kulturno-društvenu i povijesnu uvjetovanost* (svako društvo ima niz vrijednosti koje određuju poželjne i nepoželjne oblike ponašanja i vjerovanja, ali i svaka kultura ima specifične, bitne vrijednosti koje često značajno utječu na identifikacijsko obilježje te kulture (Haviland, 1990). Dakle, vrijednosti predstavljaju temelj društvenog ponašanja čije ciljeve slijede članovi jednog društva (Howard i McKim, 1986). Isto tako, vrijednost je nešto imanentno povijesti, jer predstavlja uzorak ponašanja koji je društveno povlašten u danom trenutku njezine povijesti jer stvarno odgovara određenim, konkretnim zahtjevima neke društvene grupe), *poželjnost* (vrijednost se određuje kao vrsta ili oblik motivacije), te *težnja sustavnosti* (svako razdoblje ima određenu hijerarhiju vrijednosti, koja se strukturira prema određenom načinu proizvodnje i raspodjele i analogna je strukturi društvenih odnosa. S promjenom društvenih odnosa mijenja se i hijerarhija vrijednosti. Stoga, vrijednosti ne možemo promatrati kao zasebne entitete, nego kao elemente šireg sustava koji ima određen hijerarhijski sustav).

Na kraju, smatramo potrebnim navesti i distinkciju između vrijednosti i vrijednosnih orijentacija. Dok su *vrijednosti* poželjne i cijenjene ideje, ciljevi, *vrijednosne orijentacije* predstavljaju opća načela ponašanja, djelovanja i življenja koja su usko povezana s određenim ciljevima čijem se ostvarenju teži (Rot i Havelka, 1973). Prema toj distinkciji, vrijednosti bi bile poštenje, dostojanstvo, sloboda, dok bi vrijednosne orijentacije predstavljale liberalizam, tradicionalizam, konzervativizam, individualizam, itd.

Problem i metoda

Problem koji se ovim istraživanjem želio pojasniti jest ispitati, barem u općim naznakama, kakvi su stavovi učenika, profesora i roditelja o nekim europskim vrijednostima. U razmatranju tih stavova ispitanika, karakterističnih za eu-

ropsku demokraciju, uzeli smo u obzir standarde utvrđene nekim međunarodnim dokumentima, kao što su *Opća deklaracija o ljudskim pravima, Cjelovit okvir djelovanja u obrazovanju za mir, ljudska prava i demokraciju i Završna deklaracija Drugog sastanka na vrhu Vijeća Europe*.² Tim se dokumentima utvrđuju i razrađuju određena politička, građanska, gospodarska, socijalna, kulturna prava svakog pojedinca, bez obzira na razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo.

Naime, posljednjih desetak godina, promjene međunarodnih politika odgoja i obrazovanja zbivaju se u prostoru određenom četirima sintagmama: *održiv razvoj*, koji je danas općenito prihvaćen kao strategijska koncepcija u svijetu, osobito od Ujedinjenih naroda; kultura mira, koja promiče načela poštivanja života, slobode, pravde, solidarnosti, snošljivosti, ljudskih prava i jednakosti između muškaraca i žena, postaje jedno od najvažnijih programskih usmjerenja UNESCO-a; kultura ljudskih prava i odgovornosti u kontekstu demokratskoga građanstva temeljna je odrednica obrazovanja Vijeća Europe; te ljudska dimenzija koja se ogleda u jačanju demokratskih institucija, vladavini prava i zaštiti manjina, bitna je odrednica Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS) (Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava, 1999). Međutim, smjer djelovanja u području odgoja i obrazovanja određen je i Statutom UNESCO-a, organizacije kojoj su Ujedinjeni narodi povjerali zadaću poticanja globalnih promjena u odgoju i obrazovanju, u skladu s međunarodnom politikom mira, sigurnosti i suradnje.

Programi Vijeća Europe, koji se odnose na odgoj i obrazovanje, posebnu pozornost pridaju cjeloživotnom obrazovanju mladeži za svijet stal-

nih i naglih promjena, te pripremanju učenika za aktivnu ulogu u izgradnji i učvršćivanju europskih demokratskih društava, kao i razvijanju europske dimenzije u obrazovanju, kojom se nastoje ukloniti predrasude i stereotipi u međuljudskim i međunarodnim odnosima.

Uvođenje odgoja i obrazovanja za međukulturno razumijevanje i prihvaćanje različitosti u europske nacionalne programe, drži se jednim od najvažnijih instrumenata jačanja sigurnosti i stabilnosti u Europi. Polazišta tih programa jesu, među ostalim, Preporuka Vijeća Europe o mjerama koje valja poduzeti protiv poticanja na rasnu, nacionalnu i vjersku mržnju iz 1966. godine, Preporuka Parlamentarne skupštine glede ksenofobičnih stavova i pokreta u zemljama članicama iz 1983. godine, Odluka europskih ministara o obvezi uvažavanja obrazovnih i kulturnih potreba druge generacije migranata, iz 1984., koja je bila poticaj za uključivanje interkulturalnih sadržaja u nastavne i izvannastavne programe i u izobrazbu europskih učitelja, te Deklaracija i program odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo temeljeno na pravima i odgovornostima građana iz 1999. godine.

Dakle, važnost tih dokumenata ogleda se u tome što oni otvaraju prostor za sve vrijednosti koje su bitne za naše istraživanje, kao što su pluralizam, participativna demokracija, vladavina prava, otvoreno tržište, privatno vlasništvo, regionalna autonomija, ljudska prava.

Nadalje, budući da se ovim radom ispituje odnos srednjoškolaca, njihovih roditelja i profesora prema prihvaćanju standardnih vrijednosti europske građanske demokracije, on nužno uključuje i razmatranje *političke socijalizacije i političke kulture*.³ Važnost razmatranja političke kulture i političke socijalizacije ogleda se u nekoliko činjenica, prvenstveno u tome da se politička kultura

² Navedeni međunarodni dokumenti dio su dokumenata prevedenih u sklopu projekta Obrazovanje za mir i ljudska prava za hrvatske škole, na kojemu je od 1997. do 1999. godine radila grupa istraživača s Filozofskog fakulteta i Učiteljske akademije iz Zagreba pod pokroviteljstvom UNESCO-a, Vlade Kraljevine Nizozemske, Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske komisije za UNESCO.

³ Politička kultura, prema Verbu (1965. u: Vujčić 1993), sastoji se od sustava empirijskih vjerovanja, ekspresivnih simbola i vrijednosti koje određuju situaciju u kojoj se političko djelovanje događa. Ona osigurava subjektivnu orijentaciju prema politici. Verba drži da je politička kultura, zajedno s političkom socijalizacijom funkcija ili aspekt političkog sustava. Stoga je proučavanje političke kulture nužno nastaviti na proučavanje političke socijalizacije, jer se političkom socijalizacijom politička kultura usvaja, ali i razvija. Dakle, politička kultura je istodobno u funkciji održavanja političkog sustava, njegove stabilnosti ali i u funkciji njegova transformiranja i mijenjanja.

uči, tj. da nije urođena nego se stječe procesima socijalnog učenja i interakcije, zatim da je politička socijalizacija, zajedno s političkom kulturom, bitna dimenzija političkog sustava kao cjeline, te da je stabilnost demokratskog političkog sustava, koji se ne utemeljuje na nasilju, u značajnoj mjeri ovisna o političkoj kulturi građana. Što se tiče političke socijalizacije, nju ne treba poistovjetiti sa socijalizacijom općenito, jer je politička socijalizacija dio socijalizacije uopće. Dok socijalizacija predstavlja proces integriranja pojedinaca u društvo kao cjelinu, politička socijalizacija je proces integriranja pojedinaca u politiku kao specifičnu i posebnu dimenziju društva (Vujčić, 1993, 18 – 19). Prema G. Almondu i S. Verbi (1963, 498) razvoj stabilne i djelotvorne demokratske države ovisi o orijentacijama koje ljudi imaju prema političkom procesu — o političkoj kulturi. Ako politička kultura nije u stanju podržati demokratski sustav, šanse za uspjeh sustava postaju minimalne.

Na kraju ne smijemo zanemariti činjenicu da na razvoj političke kulture kroz političku socijalizaciju pojedinca (ali i grupe) utječu razni činitelji, kao obitelj, obrazovni sustav (škola, izvanškolske aktivnosti), vršnjaci, radna sredina, crkva, mediji, masovne komunikacije itd. U ovom radu naglasak će se staviti na ulogu škole i obitelji.

Cilj istraživanja

Cilj ovoga rada jest ispitati stavove srednjoškolaca, njihovih roditelja i profesora o nekim europskim vrijednostima. Stupanj prihvaćanja pojedinih europskih vrijednosti ispitan je s obzirom na neke sociodemografske karakteristike ispitanika:

spol, dob, školsku spremu, vrstu srednje škole, regionalnu i nacionalnu pripadnost.

Problemi istraživanja

1. Utvrditi stupanj prihvaćanja europskih vrednota kod **srednjoškolaca** s obzirom na *spol, dob, vrstu srednje škole koju pohađaju te različitu regionalnu, odnosno županijsku pripadnost*: Istarska, Primorsko-goranska, Dalmatinska⁴ i Zagrebačka.
2. Utvrditi stupanj prihvaćanja europskih vrednota kod roditelja učenika s obzirom na *spol, dob, školsku spremu te različitu regionalnu, odnosno županijsku pripadnost*: Istarska, Primorsko-goranska, Dalmatinska i Zagrebačka.
3. Utvrditi stupanj prihvaćanja europskih vrednota kod **srednjoškolskih profesora** s obzirom na *spol, dob, nacionalnu i regionalnu pripadnost, odnosno županijsku pripadnost.*

Ispitanici

U ispitivanju je sudjelovalo ukupno 3970 učenika srednjih škola, 2011 roditelja učenika te 371 profesora iz Republike Hrvatske. Kako bismo ispitali postoje li razlike u prihvaćanju europskih vrednota kod učenika, roditelja i profesora s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost, uzorak je sužen na nekoliko županija: županija Istarska (Pazin, Pula, Rovinj), Primorsko-goranska (Rijeka, Opatija), Dalmatinska (Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik) i Zagrebačka (Samobor i Zagreb). Razlog zbog kojeg smo odabrali navedene regije treba tražiti prije svega u njihovom specifičnom povijesno-kulturalnom i demografskom obilježju.

Prema Verbu, politička kultura se ne odnosi na faktičke modele političke interakcije i političke institucije kao takve, već je ona subjektivizirani (subjektivno doživljen i definiran) odnos pojedinaca prema političkim procesima, interakcijama i institucijama politike. Politička kultura ne upozorava na formalne ili neformalne strukture političke interakcije: na vlast, političke stranke, grupe za pritisak ili klike. Niti ona pokazuje modele interakcije među političkim činiteljima — tko s kim razgovara, tko na koga utječe, tko za koga glasuje. Termin politička kultura, kako ga mi upotrebljavamo, pokazuje sustav vjerovanja o modelima političke interakcije i političkih institucija. On ne pokazuje ono što se događa u svijetu politike, već ono što ljudi vjeruju o ovim događajima. A vjerovanja o tome kakvo je aktualno stanje političkog života: to mogu biti vjerovanja o ciljevima i vrijednostima koje bi trebalo slijediti u političkom životu; a ova vjerovanja pak mogu imati ekspresivnu ili emocionalnu dimenziju. Dakle, politička kultura prema Verbu, predstavlja sustav vjerovanja a ne faktičkih stanja o političkom fenomenu, tj. o strukturama i procesima politike. Politička socijalizacija je proces prenošenja i stjecanja političke kulture određenog društva i stilova političkog ponašanja.

⁴ U ovom se radu razmatraju četiri regije, odnosno županije: Istarska, Primorsko-goranska, Dalmatinska i Zagrebačka. Napominjemo da smo ispitivanje proveli samo u nekim većim gradovima navedenih regija, što je u dalmatinskoj regiji zbog prisustva više županija rezultiralo obuhvaćanjem svih županija (Zadarsko-kninska, Šibenska, Splitsko-dalmatinska, Dubrovačko-neretvanska) u jednu, pod nazivom Dalmatinska.

Opisani uzorak čini 2143 učenika srednjih škola (33,9% iz Zagrebačke županije, 29,7% iz Dalmatinske, 19,8% iz Istarske te 16,6% iz Primorsko-goranske županije). U uzorku je 56,1% djevojaka te 43,9% mladića. Učenici su dobi od 14 do 19 godina (10,8% od 14 godina, 26,6% od 15 godina, 25,8% od 16 godina, 25,2% od 17 godina te 11,7% od 18 i više godina).

Uzorak roditelja srednjoškolaca navedenih županija čini 1027 roditelja, 729 majki i 298 očeva (28,0% iz Dalmatinske, 26,0% iz Zagrebačke, 24,1% iz Istarske te 21,9% iz Primorsko-goranske županije). Većina roditelja je u dobi od 36 do 45 godina (66,1%), 25,1% roditelja od 46 do 55 godina, 6,3% roditelja mlađe je od 35 godina, dok su ostali stariji od 55 godina (2,6%).

Uzorak profesora za navedene županije čini 181 ispitanik (35,4% iz Zagrebačke, 28,7% iz Dalmatinske, 19,3% iz Istarske te 16,6% iz Primorsko-goranske županije). U uzorku je 136 profesorica (75,1%) i 45 profesora (24,9%). Većina profesora je u dobi od 35 do 45 godina (32,2%), odnosno od 45 do 55 godina (32,2%), što ukupno čini 64,4% ispitanika, 27,7% profesora je mlađe od 35 godina, dok najstariji profesori, stariji od 55 godina, čine 7,9% ispitanih profesora.

Instrumentarij

Upitnik stavova o europskim vrednotama

Kako bi se ispitaio stupanj prihvaćanja nekih europskih vrednota, sastavljen je upitnik od 19 čestica, čiji se sadržaj odnosio na stavove o pluralnome društvu, ljudskim pravima, zakonodavnoj vlasti, slobodnom tržištu, privatnom vlasništvu, životnom standardu, regionalnoj autonomiji te višestranačkoj participativnoj demokraciji. Ispitanici su iskazivali stupanj slaganja s tvrdnjama na skali Likertovoga tipa od pet stupnjeva (1 = u potpunosti se ne slažem, 5 = u potpunosti se slažem). Ljestvica kojom se ispitalo prihvaćanje standardnih vrijednosti europske građanske demokracije podvrgnuta je analizi čestica te je izračunata pouzdanost tipa unutrašnje konzistencije (Cronbach alfa) za svaki uzorak posebno. U tablici 1. prikazane su prosječna vrijednost, standardna devijacija, raspon rezultata te koeficijent pouzdanosti za ljestvicu, dobiveni na *uzorku učenika* za navedene četiri županije (N = 2143).

TABLICA 1. PROSJEČNE VRIJEDNOSTI, STANDARDNA DEVIJACIJA, RASPON REZULTATA I KOEFICIJENT UNUTRAŠNJE KONZISTENCIJE (CRONBACH ALFA) LJESTVICE EUROPSKIH VREDNOTA DOBIVENIH ZA UZORAK UČENIKA (N = 2134) ČETIRIJU ŽUPANIJA

Varijabla	M	SD	Dobiveni raspon	Alfa	N
F	74.25	9.78	33 – 114	.82	2143

U tablici 2. prikazane su prosječna vrijednost, standardna devijacija, raspon varijacije te koeficijent pouzdanosti ljestvice o europskim vrednotama dobivene na *uzorku roditelja* za odabrane županije (N = 2011).

TABLICA 2. PROSJEČNA VRIJEDNOST, STANDARDNA DEVIJACIJA, RASPON REZULTATA I KOEFICIJENT UNUTRAŠNJE KONZISTENCIJE (CRONBACH ALFA) DOBIVENE ZA RODITELJE

Varijabla	M	SD	Dobiveni raspon	Alfa	N
F	81.55	12.10	33 – 114	.90	2011

Na kraju, provedena je analiza čestica te izračunata pouzdanost tipa interne konzistencije (Cronbach alfa), koja iznosi (.83) za *uzorak profesora*. U tablici 3. prikazane su prosječna vrijednost, standardna devijacija, raspon varijacije te koeficijent pouzdanosti ljestvice o europskim vrednotama dobivene na uzorku profesora za odabrane županije (N = 181).

TABLICA 3. PROSJEČNA VRIJEDNOST, STANDARDNA DEVIJACIJA, RASPON REZULTATA I KOEFICIJENT UNUTRAŠNJE KONZISTENCIJE (CRONBACH ALFA) DOBIVENE ZA PROFESORE

Varijabla	M	SD	Dobiveni raspon	Alfa	N
F	85.09	8.23	58 – 114	.83	181

Rezultati i rasprava

Da bi se odgovorilo na pitanje o tome u kojoj mjeri srednjoškolci, njihovi roditelji i profesori prihvaćaju europske vrednote s obzirom na neke sociodemografske karakteristike provedene su *jednosmjerne i dvosmjerne analize varijance, te serija t-testova*.

1. Odnos između sociodemografskih obilježja srednjoškolaca i europskih vrednota

1.1. Stupanj prihvaćenosti europskih vrednota kod srednjoškolaca s obzirom na spol i dob

Da bi se utvrdio interakcijski efekt *dobi i spola* ispitanika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota, provedena je dvosmjerna analiza varijance. Kako se dob učenika kretala od 14 do 19 i više godina, smatrali smo kako bi zbog nekih specifičnih karakteristika ove populacije u određenim životnim fazama (pubertet, adolescencija) bilo opravdano svrstati ih u dvije podskupine, i to učenike od 14. do 16. godine života u prvu kategoriju, te učenike od 17. do 19. godine života i više, u drugu kategoriju.

Utvrđen je značajan efekt spola ($F_{(1,2135)} = 6.75$; $p < .01$). Učenice pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota ($M = 77.83$) od učenika ($M = 75.39$). Značajan interakcijski efekt *dobi i spola* upućuje na to da starije učenice iskazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota od starijih učenika ($F_{(1,2135)} = 6.12$; $p < .02$). Postojanje statistički značajnih razlika u prihvaćanju europskih vrednota s obzirom na spol u korist učenica, može se objasniti činjenicom da razlike u spolu nisu samo biološke nego i kulturne. Spolne se uloge uče i kao takve mogu na određen način utjecati na stjecanje političke kulture, odnosno političkih stavova. Brojna istraživanja u svijetu pokazala su da razlike među spolovima značajno utječu na razlike u političkim

stavovima i aktivnostima ljudi (Hess i Torney, 1967. prema: Vujčić, 1999, 154). Isto tako, razlike u spolu, u korist učenica, mogu se donekle objasniti povećanim interesom za aktivnije političko ponašanje pripadnica ženskog spola u društveno-političkim procesima koje je dosad bilo prilično marginalizirano, jednako kao i odrazom općeg (ne)zadovoljstva nekim ljudskim pravima, posebno ženskim pravima, na koja mogu biti, posebno u toj dobi, osjetljive djevojke. Na taj način, viši stupanj prihvaćanja nekih demokratskih vrijednosti, npr. pravo izražavanja, omogućuje iskazivanje stava i mišljenja o općem zadovoljstvu životom, što postaje i bitna općekulturna crta.

Pretpostavlja se da je iskazan interes i stupanj prihvaćanja nekih europskih vrednota bitan indikator aktivnog odnosa mladih prema događajima ne samo u zemlji, nego i u svijetu. Dobiveni podaci pokazuju da učenice starije dobi pokazuju veći stupanj prihvaćanja europskih vrednota (od 17. do 19. godine života) za razliku od učenica mlađe životne dobi (od 14. do 16. godine života). Ovu razliku u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na dob, moguće je objasniti činjenicom da su učenice starije dobi vjerojatno bolje upoznate s demokratskim promjenama ali i europskim, civilizacijskim vrijednostima koje postaju sastavnim dijelom svakog građanskog društva. Smatramo da stupanj prihvaćanja nekih europskih vrijednosti ne pokazuje samo njihovo poznavanje, nego prvenstveno konstituiranje demokratske participativne političke kulture naših učenika.

Dakle, značajan interakcijski efekt *dobi i spola* srednjoškolaca u stupnju prihvaćanja europskih demokratskih vrijednosti pokazuje da prihvaćanje vrijednosti raste samo kod djevojaka starije dobi, a ne i kod mladića iste dobi. Dakle, stavovi učenika značajno se mijenjaju u funkciji dobi i spola.

1.2. Stupanj prihvaćanja europskih vrednota kod srednjoškolaca s obzirom na regionalnu pripadnost i vrstu srednje škole

Zanimalo nas je postoji li razlika među srednjoškolcima u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na njihovu *regionalnu pripadnost i vrstu srednje škole* koju pohađaju. U tu svrhu provedene su jednosmjerne analize varijance. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika među učenicima s obzirom na regionalnu pripadnost u stupnju prihvaćanja europskih vrednota ($F_{(3,2139)} = 3.21$; $p < .03$). Naknadnim usporedbama, Newman-Student Keulsovim testom pokazalo se da najviši stupanj prihvaćanja iskazuju učenici Primorsko-goranske županije ($M = 75.49$). Oni se značajno razlikuju u stupnju prihvaćanja europskih vrednota od svojih vršnjaka iz Istarske županije ($M = 73.34$).

Kako bi se utvrdilo postoje li razlike među učenicima koji pohađaju *različite vrste srednjih škola* u stupnju prihvaćanja europskih vrednota, provedena je jednosmjerna analiza varijance. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika među učenicima koji pohađaju gimnaziju, stručnu, tehničku ili umjetničku školu te obrtničku ili industrijsku školu u stupnju prihvaćanja europskih vrednota ($F_{(2,2142)} = 49.56$; $p < .001$). SNK-testom utvrđeno je da se međusobno značajno razlikuju u stupnju prihvaćanja europskih vrednota gimnazijalci ($M = 75.91$) od učenika stručnih ($M = 73.75$) i obrtničkih škola ($M = 68.63$). Isto tako, postoji značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti između gimnazijalaca ($M = 75.91$) i učenika stručnih škola ($M = 73.75$). Dakle, učenici koji pohađaju gimnazije pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota.

Iako učenici Primorsko-goranske županije pokazuju veći stupanj prihvaćanja europskih vrednota od svojih vršnjaka u Istarskoj županiji, smatramo da ova razlika nije toliko velika, te da učenici obiju županija iskazuju vrlo visok stupanj prihvaćanja europskih vrednota. Razliku u stupnju prihvaćanja europskih vrednota može se donekle objasniti većom sociodemografskom različitošću ispitanika u Istri, nego u Primorsko-goranskoj županiji. Naime, kada se govori o učenicima iz Istarske županije, mora se imati na umu da to nisu isključivo učenici podrijetlom iz Istre, nego je dio njih iz drugih dijelova Hrvatske, koji su još kao djeca došli za vrijeme rata i ostali živjeti na ovim prostorima. Smatramo da ovo različito prostorno odnosno zemljopisno, ali i supkulturno i socijalno podrijetlo, kao i drugačije životno iskustvo ovih

učenika, može djelomično utjecati na percipiranje i prihvaćanje europskih vrijednosti.

Kao što se moglo očekivati, gimnazijalci pokazuju najveći stupanj prihvaćanja europskih vrednota, za razliku od učenika stručnih i obrtničkih škola. Može se pretpostaviti da je to rezultat njihove bolje opće informiranosti, akumuliranog znanja te veće sposobnosti analiziranja i uspoređivanja potrebnih za stvaranje vlastitih pogleda na društvene probleme u zemlji i izvan nje. Isto tako, smatramo da jednim dijelom niži stupanj prihvaćanja europskih vrednota koji su iskazali učenici stručnih i obrtničkih škola treba tražiti i u obiteljskom i u školskom okruženju. Naime, obitelj ima snažnu ulogu u razvoju i formiranju ne samo političke kulture, nego i vrijednosnih stavova. Njezina uloga dolazi posebno do izražaja u prijenosu vrijednosnih stavova na djecu. Što se tiče škole, ona izravno utječe na školski (nastavni) program, dok se njezin neizravni utjecaj u tzv. „skrivenom kurikulumu“ (*hidden curriculum*) ogleda u organizaciji škole, socijalnoj strukturi učenika, kulturi škole, odnosima nastavnika i učenika, načinu izvođenja nastave, u izvannastavnim aktivnostima učenika itd. Također, veoma značajna je i interakcija između škole i društvenog, lokalnog okruženja. Što je bolja suradnja između škole i lokalne samouprave i cjelokupnog društvenog okruženja, bit će veći utjecaji na političku socijalizaciju učenika. Ipak, ne smijemo zanemariti činjenicu da se temelji političke kulture stječu tijekom osnovnoškolskog obrazovanja.

2. Odnos sociodemografskih obilježja roditelja i europskih vrednota

Da bismo odgovorili na postavljeni problem o razlikama u stupnju prihvaćanja europskih vrednota kod roditelja učenika srednjoškolaca s obzirom na *spol, dob, školsku spremu te regionalnu pripadnost*, proveli smo t-testove i jednosmjerne analize varijance.

2.1. Stupanj prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na spol i dob roditelja

T-testom željelo se provjeriti postoji li statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na spol roditelja. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika između ispitanika muškog i ženskog spola u stupnju prihvaćanja europskih

TABLICA 4. ARITMETIČKE SREDINE I STANDARDNE DEVIJACIJE DOBIVENE NA UZORKU RODITELJA

Spol	N	M	SD
Ženski	729	80.77	11.91
Muški	298	83.45	12.37

vrednota ($t(1025) = -3.23$; $p > .01$). Muškarci iskazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota ($M = 83.45$) od žena ($M = 80.77$). Dobivene prosječne vrijednosti za ispitanici uzorak prikazane su tablicom 4.

Da bismo saznali postoji li razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota između najstarijih i najmlađih roditelja,⁵ proveli smo jednosmjernu analizu varijance. Analiza rezultata pokazuje da postoji statistički značajna razlika među roditeljima u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na različitu dob ($F_{(3,1017)} = 3.01$; $p < .03$). Naknadnim usporedbama (SNK-test) pokazalo se da najviši stupanj prihvaćanja europskih vrednota pokazuju ispitanici najstarije životne dobi, oni stariji od 55. godina ($M = 87.08$). Oni se značajno razlikuju od ispitanika u dobi između 35. i 45. godine ($M = 81.07$).

Analiza varijance pokazala je da postoji statistički značajna razlika između završene školske sprema⁶ roditelja i stupnja prihvaćanja europskih vrednota ($F_{(5,1014)} = 10.01$; $p < .001$). Roditelji koji su završili viši stupanj školovanja, pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota, za razliku od roditelja koji imaju niži stupanj školovanja. Naknadnom usporedbom (SNK-test) pokazalo se da se roditelji koji imaju najnižu školsku spremu, tj. osnovno obrazovanje i niže ($M = 75.41$) značajno razlikuju u stupnju prihvaćanja europskih vrednota od roditelja koji imaju četverogodišnju srednju školu ($M = 81.43$), višu školu ($M = 82.44$), visoku školu ($M = 85.11$) te magisterij ili doktorat ($M = 86.97$). Isto tako, roditelji koji imaju završenu trogodišnju srednju školu ($M = 78.67$) značajno se razlikuju od roditelja koji su završili četverogodišnju

srednju školu, višu školu, visoku školu te magisterij ili doktorat. Nadalje, postoji statistički značajna razlika između roditelja sa završenom četverogodišnjom srednjom školom od roditelja s visokom školskom spremom. Na kraju, statistički značajno se razlikuju u stupnju prihvaćanja europskih vrednota roditelji sa završenom višom školom od roditelja s visokom školskom spremom.

Razlike u spolu među našim ispitanicima možemo objasniti prirodnom činjenicom, tj. psihobiološkim razlikama ili potrebama muškaraca i žena, ali i spolnim ulogama. Naime, ne određuju samo prirodne psihobiološke razlike i potrebe određene razlike u stavu o demokratskim vrijednostima, nego su te razlike determinirane i socijalizacijom spolne uloge općenito. Sigurno je da su tradicionalni načini socijalizacije spolova, koji se ne mogu pripisati samo prirodnim razlikama između muškaraca i žena, izazvali određene razlike u njihovoj političkoj orijentaciji, pa se tako od žena uglavnom očekivalo da budu poniznije, lojalnije, mirnije, što je sigurno utjecalo i na njihove političke stavove, poglede i participaciju (Vujčić, 1993, 74). U našem društvu tek nedavno smo svjedoci veće ženske participacije u politici i slobodnijeg izražavanja i uvažavanja mišljenja žena općenito i stavova u političkom životu. Ali, vjerojatno i prirodne razlike između spolova imaju određenu ulogu u razvoju njihove političke kulture. Činjenica jest da su muškarci u brojnim aspektima političke kulture uglavnom bolje informirani o aktualnim političkim događajima, više zainteresirani za regionalne, nacionalne i svjetske probleme od ispitanih žena. Stoga, moguće je pretpostaviti da se veći stupanj prihvaćanja demokratskih vrijednosti muških ispitanika može objasniti navedenim razlozima.

⁵ Prema životnoj dobi roditelji su podijeljeni u četiri kategorije i to: 1. do 35 godina; 2. od 35 do 45 godina; 3. od 45 do 55 godina, te 4. više od 55 godina.

⁶ Iako u upitniku ova neovisna varijabla broji 8 kategorija, zbog zanemarivog malog broja ispitanika koji nisu završili nikakvu školu ili su završili samo četverogodišnju osnovnu školu, ove dvije kategorije sublimirane su u treću kategoriju koja se odnosi na završenu osnovnu školu. Na taj način dobiveno je 5 kategorija.

Jedno od mogućih objašnjenja da roditelji starije životne dobi pokazuju veći stupanj prihvaćanja europskih vrednota od mlađih roditelja može se potražiti u društveno-ekonomskim, gospodarskim, političkim i ratnim prilikama tijekom posljednjih desetak godina u našoj zemlji. Naime, upravo je tim previranjima bila obuhvaćena mlađa generacija ljudi koja je sudjelovala u ratu, ali također u obnovi i izgradnji zemlje. Neriješeni ili samo djelomično riješeni osobni i/ili profesionalni, temeljni životni uvjeti, koje su s pravom očekivali ovi mladi ljudi, vjerojatno su mogli utjecati na stupanj prihvaćanja europskih demokratskih vrijednosti. Smatramo, da je iluzorno očekivati od pojedinca ili grupe da imaju visok stupanj prihvaćanja europskih vrednota, koje mogu biti tako apstraktne i ne baš značajno za osobu koja nema riješene osnovne životne uvjete (zaposlenje, stambeni uvjeti, redovit osobni dohodak, itd.). Isto tako, moguće je pretpostaviti da su starije generacije donekle uspjele realizirati svoja životna i profesionalna očekivanja, što se onda na neki način pozitivnije odražava na stupnju prihvaćanja europskih vrednota.

Očekivali smo da će roditelji s višom stručnom spremom pokazati viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota od roditelja s nižom stručnom spremom. Dobivene rezultate moguće je objasniti činjenicom kako roditelji s višom stručnom spremom posjeduju veće znanje, ali i interes za društvene, gospodarske i političke probleme u zemlji i u svijetu, veću dostupnost medijima i kompjutorskoj informatizaciji (e-mail, Internet). Naime, stupanj obrazovanja, kulturni i profesionalni kontekst i drugi socijalizacijski činitelji, npr. prijatelji, angažiranost u društvenim, kulturnim, sportskim i političkim strukturama itd., mogu znatno utjecati na stupanj prihvaćanja ili neprihvatanja europskih vrijednosti. U svakom slučaju, obrazovanjem se mogu razviti neke vještine političke participacije, kako doći do određenih informacija preko medija,

naučiti formalnu strukturu politike ali i norme o demokratskoj participaciji i odgovornosti. Dakle, viši stupanj obrazovanja u određenoj mjeri utječe na viši stupanj prihvaćanja europskih demokratskih vrijednosti.

2.2. Stupanj prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na regionalnu pripadnost roditelja

Kako bi se odgovorilo na pitanje o tome u kojoj mjeri roditelji iskazuju stupanj prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na njihovu različitu regionalnu pripadnost, proveli smo jednosmjernu analizu varijance. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika među roditeljima s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost u stupnju prihvaćanja europskih vrednota ($F_{(3,1023)} = 1.93$; $p > .05$).

Iako se možda očekivalo da će regionalna pripadnost⁷ ispitanika biti jedan od indikatora stupnja prihvaćanja europskih vrijednosti, ona se u ovom slučaju nije pokazala značajnom. Pretpostavljalo se da bi utjecaj teritorijalnih ili ambijentalnih čimbenika odnosno njihovih supkulturnih, gospodarskih specifičnosti te političkih orijentacija mogao u određenoj mjeri pokazati značajnim prediktorima u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti naših ispitanika. Naime, kada govorimo o regionalnoj pripadnosti, na neki način govorimo o prostornoj identifikaciji koja nije slučajni produkt samo sentimentalne vezanosti za regiju ili grad, nego je dio šireg sklopa ideološke i političke orijentacije, gdje svaki od tih tipova predstavlja segment drugačijeg političko-ideološkog profila (Sekulić, 1997, 57). Razlog zbog kojeg se nisu pokazale statistički značajnije razlike u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na regionalnu pripadnost ispitanika može se donekle objasniti činjenicom da je neovisno o različitim regionalnim karakteristikama ipak prisutna određena homogenost ili sličnost u prihvaćanju europskih vrijednosti među našim ispitanicima — roditeljima.

⁷ Pojam „regije” varira od zemlje do zemlje. Prema određenju Povjerenstva za suradnju o gradskim i regionalnim pitanjima te Konferencije o lokalnoj i regionalnoj vlasti Vijeća Europe, regija je ljudska zajednica smještena na „najvećoj teritorijalnoj jedinici u određenoj zemlji”. Tu zajednicu obilježava povijesna, kulturna, zemljopisna ili gospodarska homogenost ili njihova kombinacija, što stanovništvo objedinjuje u pokušajima da traži zajedničke interese i ciljeve. Ta kohezivnost zajednice na temelju mjerila koja, doduše, variraju, ali ih zajednica drži nužnima, izvor je njezine osobnosti, želje za postojanjem i želje da ju se smatra jedinicom. Isto tako regija predstavlja najprimjereniji okvir očuvanja i održanja kulturnog naslijeđa i tradicija, ali i promicanje regionalnih jezika, kultura i tradicija. Promidžba regionalnih kultura nezaobilazan je element u izgradnji Europe koji poštuje svoju kulturalnu i jezičnu raznolikost (Konferencija o lokalnoj i regionalnoj vlasti Vijeća Europe. Deklaracija Bordoške konvencije, 1978).

3. Odnos sociodemografskih obilježja profesora i europskih vrednota

Da bismo utvrdili postoji li razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota kod profesora srednjih škola s obzirom na *spol, dob, regionalnu i nacionalnu pripadnost*, proveli smo t-test i jednosmjernu analizu varijance. T-testom željelo se ispitati postoji li statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na *spol* profesora. Dobiveni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između muškog i ženskog spola u stupnju prihvaćanja europskih vrednota ($t(179) = 1.13$; $p > .05$). Dobivene prosječne vrijednosti za ispitani uzorak prikazane su u tablici 5.

Isto tako, zanimalo nas je postoji li razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na *životnu dob* profesora. Rezultati analize varijance pokazali su da ne postoji statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na životnu dob ispitanika ($F_{(3,173)} = 1.52$; $p > .05$).

Isti trend pokazao se u ispitivanju odnosa stupnja prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na *regionalnu pripadnost* profesora, što je ispitano analizom varijance. Na temelju dobivenih rezultata analizom varijance vidljivo je da ne postoji statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na regionalnu pripadnost ispitanika ($F_{(3,177)} = 1.67$; $p > .05$).

Također, željeli smo saznati u kojoj mjeri *nacionalna pripadnost*⁸ određuje stupanj prihvaćanja europskih vrednota profesora, što se ispitalo t-testom. Dobiveni rezultati iskazuju da ne postoji statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na nacionalnu pripadnost profesora ($t(176) = .98$; $p > .05$).

Kako su sve ispitane demografske varijable (spol, dob, regionalna i nacionalna pripadnost) pokazale da nemaju značajnog statističkog utjecaja na stupanj prihvaćanja europskih vrednota, smatrali smo poželjnim zajednički komentirati ove pokazatelje. Iako se možda pretpostavljalo da će biti razlika u stupnju prihvaćanja europskih demokratskih vrijednosti s obzirom na neke demografske varijable kod srednjoškolskih profesora, dobiveni rezultati su potpuno suprotni našim očekivanjima, što smatramo vrlo pozitivnim. Naime, mišljenja smo da prihvaćanje europskih vrijednosti ne bi smjelo, barem što se tiče profesora odnosno svih odgajatelja koji djeluju u odgojno-obrazovnim institucijama, biti pod utjecajem nijedne od navedenih varijabli, ili nekih drugih koje nisu bile predmet razmatranja u ovom istraživanju. Posao nastavnika i/ili profesora nije ograničen samo na prijenos informacija, pa čak ni znanja, nego se njegova uloga prvenstveno ogleda (ili bi se trebala sastojati!) u promicanju razumijevanja i tolerancije, u promjenama — od etničkih i kulturnih predrasuda, od autokracije do demokracije u njezinim različitim manifestacijama, kao i u promicanju ljudskih prava, te u pripremanju mladog naraštaja da se suoči s budućnošću kako bi u njoj mogao aktivno i odgovorno sudjelovati. Isto tako uloga nastavnika ogleda se u obrazovanju mladih za pluralizam koji ne znači samo borbu protiv nasilja, nego i obogaćanje kulturnog i građanskog života današnjih društava. Obrazovanje bi trebalo omogućiti ljudima ne samo razumijevanje drugih, nego i prvenstveno upoznavanje samih sebe. Cilj obrazovanja trebao bi biti doprinos stvaranju novog humanizma, koji će sadržavati bitnu etičku sastavnicu i pridati važnost poznavanju i poštovanju kultura i duhovnih vrijednosti različitih civilizacija (Delores, 1998, 54). U tom smislu zanimljiva je

TABLICA 5. ARITMETIČKE SREDINE I STANDARDNE DEVIJACIJE DOBIVENE NA UZORKU PROFESORA

Spol	N	M	SD
Muški	45	83.89	8.34
Ženski	136	85.49	8.18

⁸ U upitniku ova nezavisna varijabla broji 15 kategorija nacionalnosti. Kako je broj ispitanika za pojedine nacionalnosti vrlo malen, skoro zanemariv, sve kategorije nacionalnosti svedene su na dvije kategorije: 1. hrvatska nacionalnost i 2. sve ostale nacionalnosti.

konceptija doživotnog učenja UNESCO-va povjerenstva za obrazovanje za 21. stoljeće, koja se ne zauzima samo za bolje razumijevanje drugih ljudi i svijeta oko nas, nego traži i međusobno razumijevanje, komunikaciju i mir. *Naučiti živjeti zajedno* kako bi se stvorio nov duh koji će potaknuti ljude da surađuju s drugima i na taj način u praksi provesti zajedničke aktivnosti ili projekte ili razriješiti nenasilno neizbježne sukobe, jedan je od temeljnih potpornja znanja (Delores, 1998, 94). Poštovanje drugih, preduvjet je demokracije. Stoga se vrijednosti ne mogu poučavati u strogom smislu, posebno ako su nametnute, jer bivaju odbačene, vrijednosti imaju smisla jedino kada ih pojedinci slobodno odabiru. Nastavnikov posao je upravo u tome — on treba učenicima ponuditi i prenositi vrijednosti, ali bez ikakvog predznaka. Samo tako će one biti prihvaćene kao dio osobnosti svakog pojedinca ali i grupe.

Zaključci

Na temelju dobivenih podataka mogu se izvesti sljedeći zaključci:

1. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika među učenicima s obzirom na *regionalnu pripadnost* u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti. Najviši stupanj prihvaćanja iskazuju učenici Primorsko-goranske županije, koji se značajno razlikuju u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti od svojih vršnjaka iz Istarske županije. Za razliku od učenika, analiza dobivenih rezultata za roditelje i profesore pokazala je da ne postoji statistički značajna razlika među roditeljima kao ni među profesorima s obzirom na njihovu regionalnu pripadnost u stupnju prihvaćanja europskih vrednota.

2. *Učenice u dobi* od 17. do 19. godine pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrijednosti za razliku od učenica u dobi od 14. do 16. godina. Isto tako, *srednjoškolke* pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrijednosti nego njihovi muški kolege. Također, postoji statistički značajna razlika među učenicima u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti s obzirom na vrstu *srednje škole* koju pohađaju. Gimnazijalci pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrijednosti od učenika stručnih i obrtničkih škola.

3. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika između roditelja *muškog i ženskog spola* u stupnju prihvaćanja europskih vrednota u korist muških ispitanika, koji iskazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota od ispitanih žena. Nadalje, analiza rezultata pokazuje da postoji statistički značajna razlika među roditeljima u stupnju prihvaćanja europskih vrednota s obzirom na različitu *dob* a naknadnim usporedbama (SNK-test) pokazalo se da najviši stupanj prihvaćanja europskih vrednota pokazuju ispitanici najstarije životne dobi (oni stariji 55. godine života). Isto tako, analiza varijance pokazala je da postoji statistički značajna razlika između *završene školske spreme* roditelja i stupnja prihvaćanja europskih vrednota. Roditelji s višom školskom spremom pokazuju viši stupanj prihvaćanja europskih vrednota, za razliku od roditelja koji imaju nižu školsku spremu.

4. Posljednji problem ovog istraživanja bio je utvrditi stupanj prihvaćanja europskih vrijednosti kod srednjoškolskih profesora s obzirom na *spol, dob* i *nacionalnu pripadnost*. Dobiveni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u stupnju prihvaćanja europskih vrijednosti s obzirom na *spol, dob* i *nacionalnu pripadnost* profesora srednjih škola.

Literatura

- Allport-Vernon-Lindzey (1960), *Study of Values. A Scale for Measuring the Dominant Interests in Personality*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Almond, G. A., Verba, S. (1963), *The Civil Culture*. Princeton University Press.
- Delores, J. (1998), *Učenje: blago u nama*. Zagreb: Educa.
- Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey, E. (1980), *Individuo e Societa'*. Firenze: Giunti Barbera.
- Čulig, B., Fanuko, N., Jerbić, B. (1982), *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*. Zagreb: Cdd SSOH.
- Gelles, R. J., Levine, A. (1995), *Sociology. An Intorduction*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Haviland, W. A. (1990), *Cultural Anthropology*. Fort Worth, TX: Holt, Rinehart and Winston.
- Haralambos, M. (1989), *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Hess, R. D., Torney, J. V. (1967), *The Development of Political Attitudes in Children*. Chicago: Aldeine Publishing Cooperation.
- Howard, M. C., McKim, P. C. (1986), *Contemporary Cultural Anthropology*. Boston: Little, Brown.
- Kumpes, J. (1999), u: J. Č. Kumpes (ur.), *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Goettlicher, D. (1999), (ur.), *Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
- Perotti, A. (1994), *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
- Rokeach, M. (1973), *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc.
- Rot, N., Havelka, N. (1973), *Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Rot, N. (1983), *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Sekulić, D. (1997), *Prostor i identitet*. Erasmus, 19, 46-57.
- Skledar, N. (1996), *Čovjekov opstanak: uvod u antropologiju*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Spajić-Vrkaš, V. (1999), *Globalizacija i izobrazba: apokalipsa raja ili rajska apokalipsa*. Društvena istraživanja, 4, 579-600.